

UDC 316:364.4-7

DOI: 10.34671/SCH.HBR.2020.0404.0007

ALSHEYMER XƏSTƏLİYİ: SƏBƏBLƏR, DIAQNOSTIKA VƏ SOSIAL YARDIM İMKANLARI

© 2020

Eynullayeva Sabrina Eldar, Sosial iş kafedrasının II kurs magistrantı
Bakı Dövlət Universiteti

(1148, Azərbaycan, Bakı, Z.Xəlilov, 23, e-mail: eynullayeva2017@gmail.com)

Xülasə. Alsheymer xəstəliyi demensiya növlərindən ən geniş yayılmış və müalicəsi mümkün olmayan neyrodegenerativ xəstəlikdir. Yaşla əlaqədar beyin hüceyrələrinin neyrodegenerasiyası nəticəsində yaddaşın tədricən itməsilə müşayiət olunur. Bu xəstəlik son illər barəsində ən çox danışılan patologiyalardandır. Məqalədə Alsheymer xəstəliyini yaranan səbəblər, xəstəliyin diaqnostikası və klinikasından bəhs olunur. Alsheymer irəliləyən yaşda xatırlamada çətinlik, idrak qabiliyyəti və yaddaş ilə bəzi vizual məkan bacarıqlarının azalması ilə xarakterizə oluna bilər. Normal şərtlər altında irəliləyən yaşla birlikdə özünü göstərən bu cür zehni dəyişikliklər yadda saxlamaq məqsədilə istifadə olunan bir sıra yollar və vasitələrlə kompensasiya edilə bilər. Bu vəziyyətdə, əgər yaşlı insanın zehni funksiyaları sınaqdan keçirilsə, normal həddə, lakin daha yavaş olacağı müşahidə ediləcək. Bununla birlikdə, yaşla birlikdə zehni və gündəlik həyat fəaliyyətində pisləşməyə səbəb olan bir xəstəliyin ortaya çıxması, əsasən unutkanlıq şikayətləri ilə özünü göstərən bir nevroloji xəstəliyin xəbərcisi ola bilər.

Açar sözlər: Alsheymer xəstəliyi, səbəblər, xəstəlik, risk faktorları, müalicə

ALSCHEIMER'S DISEASE: CAUSES, DIAGNOSTICS AND POSSIBILITIES OF SOCIAL CARE

© 2020

Einullayeva Sabrina Eldar, Master II course of the Department of Social Work
Baku State University

(1148, Azerbaijan, Baku, Z. Khalilova, 23, e-mail: eynullayeva2017@gmail.com)

Abstract. Alzheimer's disease is the most common and incurable neurodegenerative disease of dementia. It is accompanied by a gradual loss of memory as a result of neurodegeneration of brain cells with age. This disease is one of the most discussed pathologies in recent years. The article discusses the causes of Alzheimer's disease, diagnosis and disease clinic. Alzheimer's disease in old age can be characterized by difficulties with memory, weakening of cognitive abilities and some visual-spatial skills with memory. Under normal circumstances, such mental changes, which are manifested in old age, can compensate for a number of means and means used to facilitate memory. In this case, if you check the mental functions of the elderly person, it will be noted that it will occur normally, that is slower. However, the onset of the disease, which with age worsens mental and everyday life, may be a harbinger of neurological disease, which manifests itself in the main complaints of forgetfulness.

Keywords: Alzheimer's disease, causes, disease, risk factors, treatment.

БОЛЕЗНЬ АЛЬШЕЙМЕРА: ПРИЧИНЫ, ДИАГНОСТИКА И ВОЗМОЖНОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ

© 2020

Эйнуллаева Сабрина Эльдар, магистр II курса кафедры социальной работы
Бакинский государственный университет

(1148, Азербайджан, Баку, З.Халилова, 23, e-mail: eynullayeva2017@gmail.com)

Аннотация. Болезнь Альцгеймера – наиболее распространенное и неизлечимое нейродегенеративное заболевание деменции. Она сопровождается постепенной потерей памяти в результате нейродегенерации клеток мозга с возрастом. Это заболевание – одна из самых обсуждаемых патологий последних лет. В статье рассматриваются причины возникновения болезни Альцгеймера, диагностика и клиника заболевания. Болезнь Альцгеймера в пожилом возрасте может характеризоваться трудностями с запоминанием, ослаблением когнитивных способностей и некоторыми визуально-пространственными навыками с памятью. В нормальных обстоятельствах такие психические изменения, которые проявляются в пожилом возрасте, можно компенсировать рядом способов и средств, используемых для облегчения запоминания. В этом случае, если проверить психические функции пожилого человека, будет замечено, что это будет происходить в норме, то есть медленнее. Однако начало заболевания, которое с возрастом ухудшает умственную и повседневную жизнь, может быть предвестником неврологического заболевания, которое проявляется в основном жалобами на забывчивость.

Ключевые слова: болезнь Альцгеймера, причины, болезнь, факторы риска, лечение.

Alsheymer xəstəliyi ən çox təsadüf olunan xəstəlikdir. Bu xəstəlik özünü əsasən bu formalarda göstərir:

- Yeni məlumatları öyrənmək və ya daha əvvəlcədən mövcud olan məlumatların yada salınma qabiliyyətində çətinlik;

- nitq pozğunluğu;
- hərəkəti qabiliyyətində çətinlik;
- duyğu qabiliyyətinin mövcud olmasına baxmayaraq, cisimlərin tanınmaması;

- diqqət pozğunluğu, qavramada yaranan problemlər.

Adətən bu simptomların şəxsin sosial və peşə həyatına müxtəlif təsirləri olur. 85 yaşdan yuxarı insanların 50 faizində alsheymer xəstəliyinin ortaya çıxması gözləniləndir.

Aparılan araşdırmalarda alsheymer xəstəliyinə tutulma hallarının 25 faizində xəstəliyin genetik olduğu ortaya çıxıb. Bu xəstəliyi tam aradan qaldırmaq mümkün olmasa da, xəstəliyin inkişafı yavaşladıla bilər. Bunun üçün də ilkin diaqnozun erkən qoyulması önəmlidir. Alsheymerin ilkin

göstəricisi yaddaşdakı itkilərdir. Xəstəyə bu itkilər önəmli şəkildə və gizlədilə bilər. Xəstəlik ortalama 8-10 il davam edib, ölümə nəticələnə bilər.

Bu xəstəlik alman psixiateru Alois Altsheymer tərəfindən qeydə alındığı üçün onun adı ilə adlandırılmışdır. Alois Altsheymer 1864-1915-ci illərdə yaşamışdır. Psixiatr bu xəstəliyi araşdırmağa 1850-ci ildə doğulmuş bir qadında aşkarladığı bir sıra xüsusiyyətlərin diqqətini çəkməsi səbəbilə başlamışdır.

Qadında ilk öncə nitq pozğunluğu aşkar edilmişdir, daha sonra isə öz yaşadığı ünvani, doğum tarixini unutmaq, əşyaların adlandırılmasında və s. bunun kimi şikayətlərlə psixiatra müraciət etmişdir.

Bu xəstəliyin səbəbi beyində asetilkolinin azalmasıdır. Aparılan araşdırmalarda alsheymer xəstələrinin beyinin xarici səthində naməlum mənşəli zülalın qeyri-adi şəkildə bir kütlə yaratması və bununla əlaqəli olaraq hüceyrələrin itməsi, hüceyrələrə əlaqələrin qopması müşahidə olunub

[3]. Buna səbəb isə tibbin və yaşayış standartlarının artmasıyla bağlı insanın əvvəlkindən daha çox yaşamasıdır. Alsheymerə bəzən “beynin taleyi” də deyirlər. Sanki təbiət özü beynimizə zamanı gəldikdə işə düşəcək özünüməhv mexanizmi yerləşdirib. Alsheymer tipli demensiya daha dərin və ağır xəstəlikdir. Beynimizdə 86 milyard uzun-ötürücü (akson) və qısa-qəbuledici (dendrit) çıxıntıları olan sinir hüceyrəsi-neyronlar var. Beynin fəaliyyəti bu neyronların bir-biri ilə yaratdığı əlaqə kombinasiyasından başqa bir şey deyil. İki neyron çıxıntısının bir-biri ilə birləşməsi “sinaps” adlanır. Hər birimizin beynində 100 trillion qədər sinaps var. Bizi biz edən, gördüyümüz, eşitdiyimiz, toxunduğumuz, sevdiyimiz, qorxdığımız, yadda saxladığımız, bir sözlə, qavradığımız hər şey bu sinapsların müxtəlif kombinasiyasıdır.

Hər saniyə beynimizdə minlərlə yeni sinapslar yaranır. Amma sinapslarda baş verən bu vacib proseslər zamanı transmembran zülalların amin turşusu qalıqlarından beta-amiloidlər adlanan peptidlər də yaranır. Bu peptidlərin normal fizioloji rolu bu günədək bəlli deyil, amma onların, daha doğrusu, onlardan birinin – beta-amiloid 42-nin alsheymer xəstəliyinin yaranmasında müstəsna rol oynadığını bilir. Amma milyonlarla il təkamül məhsulu olan beynimizdə bu tullantı maddələri təmizləyən xüsusi qoruyucu hüceyrələr – mikroqliya hüceyrələri də mövcuddur. Onlar daim təmizlik işçisi kimi sinapsları beta-amiloiddən təmizləyirlər. Əgər bu proses lazımı səviyyədə getməsə, beta-amiloid molekulları bir-biri ilə birləşərək, amiloid laxtaları yaradırlar ki, bu laxtalar da sinaptik boşluqları tıxayaraq impulsun ötürülməsinin qarşısını alır və sinaps faktiki olaraq yarasız hala gəlir [2].

Alsheymer xəstəliyini risk faktorlarına yaş, cinsiyyət, ailə üzvlərində xəstəliyin olması, yaddaşın itirilməsi ilə nəticələnən kəllə-beyin travmaları, Daun sindromu, hipotiroidizm və s. aid edilə bilər. Bu risk faktorlarına depressiya, yuxusuzluq, həddindən artıq kilo, diabet, yüksək qan təzyiqi, xolestren, şəkər və s. misal göstərməyə bilərik. Britaniya alimləri isə hamını təəcübləndirəcək bir fikir irəli sürüblər. Onların fikirlərinə görə, alsheymer xəstəliyi bəzi tibbi prosedurlar – stomatoloji əməliyyatlar, xəstəyə qulluq zamanı insandan insana keçə bilər. Siqaret və alkoqol istifadəsi də həmçinin alsheymerin inkişafına səbəb ola bilər. Adı keçən xəstəlik hər bir şəxsə müxtəlif cür özünü göstərir. Əsasən yaşlılarda müşahidə edilən bu xəstəlik cavanlarda da rast gəlinə bilər.

Alsheymer əsasən 3 mərhələdə özünü göstərir:

- İlk mərhələ əsasən kiçik unutqanlıqlarla özünü göstərir. Alsheymer xəstələri qısa müddət öncə baş vermiş hadisələri xatırlamamağa başlayırlar, həmişə eyni sualları verməyə başlayırlar;

- Orta mərhələdə problemlər daha da artmağa başlayır. Yaddaşın fəaliyyəti daha da zəifləyir. Bəzi xəstələr bir müddət sonra ailə üzvlərini, dostlarını və yaxınlarını tanımaqda çətinlik çəkirlər. Bəzi anlarda həyəcanlı, əsəbi, dalaşqan ola bilərlər.

- Sonuncu mərhələdə artıq xəstələr özlərini ifadə edə bilməməyə başlayırlar, adətən yorğun və həddindən artıq kilo itirirlər. Ətrafdan kimsənin köməyini gözləyirlər.

Hal-hazırda Alsheymerin diaqnostikası tam şəkildə aparılır. Əgər xəstəliyin ilkin mərhələsindəki xüsusiyyətləri özünüdə müşahidə edirsinizsə, ilk olaraq həkimə müraciət edin. Düşünmək və yadda saxlamaq qabiliyyətləri “psixometriya testləri” adlı üsul ilə müəyyən edilir. Beləliklə, həkim xəstə haqqında lazımı məlumatları əldə edir. Bundan əlavə dəqiq diaqnoz üçün “Mini Mental Vəziyyət Testi”ndən və saat testindən istifadə edilir. MMVT əsasən tanımaq və yadda saxlamaq, oriyentasiya, hesablama və nitq qabiliyyəti kimi idrak funksiyalarını yoxlayır. Saat testi isə xəstəliyin inkişafının hansı dərəcədə olduğunu müəyyən etmək üçündür.

Bundan əlavə zülal kütlələri Hesablanmış Tomografiya və Maqnetik Rezonans Tomografiyası (MRT) ilə də müəyyən etmək olar [1, s.9-15].

Alsheymer daha tez aşkarlandıqda müalicədən daha tez

nəticə almaq olur. Lakin xəstəlik gec aşkarlandığı zaman ümidi kəsmək lazım deyil. Adətən alsheymer xəstələrinin müalicəsində dərman istifadə etmək tövsiyə olunur. Ancaq həkim mütləq xəstə və xəstə yaxınlarına müalicədən daima tam müsbət nəticə alınmadığı ehtimalını bildirməlidir. Bu halda sadəcə simptomlar zəifləyir, xəstənin hərəkət fəaliyyəti və köməksiz yaşamı qismən də olsa, təmin olunur.

Alsheymerin qarşısını almaq mümkündür. Adı bir misal ilə izah edək. Uzun müddət bir məkanda eyni pozisiyada oturduqda qalxmağa çalışanda sümüklərdə və əzələlərdə ağrı əmələ gəlir. Beynimizdə uzun müddət işlədilmədikdə “tənbəlləşir”. Bunun qarşısını almaq üçün daim idmanla məşğul olmaq, sağlam qidalanmaq, şahmat və digər beyni işlədən oyunlar oynanılmalıdır. Narkotik vasitələrdən, tütün və alkoqoldan uzaq durulmalıdır. Tez-tez kitab oxumaq, musiqi dinləmək, ailə və yaxın çevrə ilə vaxt keçirmək vacibdir [4].

Alsheymer müalicəsində əsasən 4 tip dərmandan istifadə edilir. Bunlara donepezil, galantamin, memantin və rivastigmin aiddir. Donepezil xəstəliyin simptomlarını zəiflətmək üçün daha çox qəbul edilir. Alsheymerin hər üç mərhələsində istifadə oluna bilər. Galantamin donepezilin xidmət etdiyi simptomlar üçün istifadə olunur lakin yüngül və orta dərəcəli alsheymer xəstələri üçün keçərlidir. Bu dərmanlardan əlavə sitalopram depressiya və digər narahatlıqları aradan qaldırmaq üçün istifadə olunur [5].

Alsheymer Xəstəliyi üçün risk faktorları hansılardır?

İrəliləyən yaş: Xüsusilə 65 yaşdan yuxarı nəzərə cəsarir, 80 və yuxarı yaşlarda çox tez-tez olur və Alzheimer xəstəliyini hər 3 nəfərdən birində görmək mümkündür.

Ailə tarixi / genetik transfer: Ailə tarixində Alsheymer Xəstəliyi olan insanların 40 yaşından sonra bu mövzuda araşdırılması tövsiyə olunur.

Damar risk faktorları: Yüksək qan təzyiqi, şəkərli diabet, yüksək xolesterol kimi şərtlər qan damarlarına ziyan vura bilər və qan dövranını təsir edəcəkləri üçün beyindəki yaddaşa təsir göstərir.

Anamnezində baş zədəsi;

Yüksək homosistein səviyyəsi;

Qidalandırıcı çatışmazlıqlar: Xüsusilə B 12 çatışmazlığı, anemiya və D vitamini çatışmazlığı yaddaşa təsir edir;

Mərkəzi piylənmə: bel ətrafında yağ və kilo alma metabolik sindrom dediyimizə səbəb olur. Bu vəziyyət həm insult, həm də ürək xəstəlikləri üçün risk daşısa da, yaddaşa da mənfi təsir göstərir [4].

Bəs bu zaman sosial işçinin məsuliyyəti nədən ibarətdir?

İlk öncə mütləq pasientə tibbi yardımın göstərilməsində palataya yardım (tibbi təşkilatlara müşayiət, iştirak edən həkimlə qarşılıqlı əlaqə, testlərin çatdırılması və s.), tibbi və sosial müayinədən keçməyə köməklik (tibbi və sosial müayinə bürosunda müşayiət) edilməlidir.

Xəstənin sağlamlığını izləmək, temperaturuna və qan təzyiqinə tez-tez nəzarət etmək, xəstəxanaya yerləşdirmə üçün sənədlərin hazırlanmasında, xəstəxanaya yerləşdirilmə üçün stasionar tibb müəssisələrinə müşayiət olunmaqda və bu müəssisələrdə palataya baş çəkməkdə kömək etmək də sosial işçinin əsas vəzifələrinə daxildir.

Bundan əlavə həkim tərəfindən təyin edilmiş tibbi prosedurların yerinə yetirilməsinə kömək (tibbi prosedurları yerinə yetirmək üçün müvafiq mütəxəssis çağırmaq, xardal plasterləri, kompresslər, damcı damcıları tətbiq etmək), həkim tərəfindən təyin olunan dərmanların vaxtında qəbulunu izləmək, şəxsi gigiyenaya təbliğ etmək, zəruri hallarda sanitariya-gigiyena prosedurlarını yerinə yetirmək (xəstəni silmək, yumaq, yataq xəstəsini tamamilə yumaq, saçını yumaq, saçını kəsmək, yataq dəstini və alt paltarını dəyişdirmək, zəifləmiş xəstələri qidalandırmaq) da sayılan vəzifələrdəndir [6].

Nəticə: Alsheymer xəstəliyi ən çox yayılan və müalicə edilə bilməyən neyrodegenerativ demans xəstəliyidir. Beyin hüceyrələrinin yaşla əlaqəli neyrodegenerasiyaya məruz qalır və tədricən yaddaş itkisi ilə müşayiət olunur. Bu xəstəlik son illərdə ən çox müzakirə olunan patologiyalardan biridir. Alsheymer xəstəliyinin səbəbləri, diaqnozu və xəstəliyin

klinikasını göstərir ki, burada sosial işçilərin payına da mühüm vəzifələr düşür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ratgeber Alzheimer –Türkisch. Alzheimer el kitabı. Nisan 2018.p 9-15 // <https://www.1apharma.de/promo/app>
2. Hacıyev Hacı. Alzheimer beynin taleyi // <https://azlogos.eu/alzheimer-beynin-taleyi/>
3. Alzheimer. Prof. Dr. Işın Baral Kulaksızoğlu <http://www.isinbaral.com/hastaliklar/alzheimer/>
4. Alzheimer Hastalığı // <https://www.deryauluduz.com/>
5. Wendy Leonard, MPH - Alzheimer Hastalığı İlaçları // <https://www.msn.com/>
6. Sosial işçinin funksiyaları və vəzifələri // <https://gree-conditions.ru/az/>

The article was received by the editors 03.09.2020

The article was accepted for publication 27.11.2020